

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

РОМАНТИЧНІ ЗУСТРІЧІ

Primus № 5 s : or Made in Snaden

За всіх скажу...

П. Тичина

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Кімната бігла за мною через двір, гналась вулицею...

Так, справжня кімната зі стільцями, столом, ліжком і великим настінним годинником, бігла за мною.

Найстрашніше годинник — він мов інвалід, що продає Вечірнє Радіо на Майдані Рози, стукав милицею маятника по асфальту й механізм його хрипів мені прокльони.

Віденські стільці граційно викидали тонкі ніжки й трусили гнучими спинками, як балеріни з віденського Apollo - Teater.

Стіл нісся грозовою хмарою, разом з тим нагадуючи мені чомусь письменника Х... Може тому виникала у мене така асоціація, що стіл так само самовдоволено, самозакохано валускував лаком міцних дошок, як і вищезгаданий самовдоволений письменник. Стіл намагався струснути з своєї спини примуса... Примус їздив по ній від краю до краю, гув як джміль й на ньому підгоряла яєшня, що нею мав я вечеряти... Я не вечеряв, бо кімната виштовхнула мене і бігла слідом за мною вулицями вечірнього Харкова.

О, вечірній Харкове! Твої потомленні панелі п'ють пил. Будівлі пнуться вгору й у вузьких вулицях зустрічні авто здивованими очима погаслих ліхтарів дивляться одне на одне і чемно вступають шлях... Як голосна повідь плінуть натовпи вузькими рукавами твоїх провулків, як голосна повідь дико дихають натовпи... О, подихи майданів та вулиць, пахощі гарячого людського тіла!

Я кинувся до трамваю. Хатні речі обступили мене і хором стали не то співати, не то викрикувати:

Ти боягуз!

Ти боягуз!

Ти в нашому полоні!

Л. Первомайський

Мої віденські стільці виробляли дивовижні па, надміру зловживаючи пуантами, що я — великий прихильник хореографічного мистецтва — й хотів їм зазначити, але мою увагу відволікав годинник — інвалід. Він слабував на *manie grandiosa* і тому співав „ти в моєму“, замість „в нашому полоні“. До того ж він підстрибував і своєю милицею намагався вдарити мене по голові...

Ти не втечеш!

Ти не втечеш!

Я кинувся до вагону, слідом за мною кинулися мої хатні речі. Кондуктор збентежився, не знав що робити, подібного випадку ще не було в його практиці. Я зняв галас. Пасажири приєдналися. Спільними зусиллями ми звільнили вагон від непроханих попутників, лише самий примус непомітно сховався під лавку і, коли вагон рушив, затагнув глузливої пісеньки з незрозумілим приспівом:

Primus,

Secunda,

terza...

Як ваше серце?

Що йому до мого серця? Він же не лікар, а трамвай не лікувальна установа. Та хай собі наспіває... Я вдавав, що не чую його пісеньки, а він так само був певний, що я не лише чую його, але і з великим зусиллям зтримую обурення й гнів...

Трамвай мчав... Вже проминули будинок к. Юзефовича, що вилискував шкляною банею облітою місячним молоком, а мені все ще здавалося, що віденські стільці й важкий стіл женуться за нами, скориставшись з відомого багатьом письменникам літературного прийому, по якому місяць завжди бігає слідом за героєм даної повісти чи оповідання. Я сам, на превеликий жаль видавництва та журналів, письменник і тому охоче вірю, що місяць, саботуючи своїми безпосередніми обов'язками бігає за мрійними героями. Може так само біг він і за нашим вагоном я не мав можливості в тому переконатися. Примус під лавкою в десятій раз починав і кінчав свою безглузду пісеньку запитанням про стан мого серця.

Нарешті, вагон зупинився біля парку. Стопившись біля передніх дверей пасажири стали виходити. Обхідним маневром я вирішив обдурити демона під лавкою й вислизнув з вагону через задній майданчик. Швидко перебіг рейки й сховався в перших кущах парку. Там я сидів, причаївшись, з півгодини. Оркестра на естраді грала якогось старого наївного вальса. Слухаючи його думалося про любов Фредеріка Шопена до Марії Водзинської й хотілося плакати...

Романтичні зустрічі

Є такі хвилини в житті, коли хочеться плакати над чужим коханням, над коханням людей, що давно померли, а може і не існували...

Друзья мои, мы завтра в бой поскачем...

Отточен штык, в нагане цел заряд.

Сегодня же над девушкою плачем,

Обманутой сто лет тому назад.

Джек Алтаузен

Ледве чутним піано закінчила вальса оркестра й я вирішив вилізти з - за кущів.

Алеєю гуляли гуртки й пари молоді, чувся сміх дівчат. У ресторани закушуючи раками літні мужчини пили Тригорне пиво, нехтуючи Українську Нову Баварію. Біля одного із столиків стояв низенький, чорненький громадянин з високими бровами й чолом перетнутим зморшками здивовання. Він ганьбив чорними словами несвідомих за те, що вживають московського пива і тим самим підривають міць національної української промисловости.

Мені не можна було довше прислухатися. Я радий був, що позбувся свого переслідувача і тепер намагався як найскорше пройти залюднені алеї, зникнути десь у темному кутку парку, бути на самоті зі своїми думками, слухати далекі звуки оркестри й музику людських хвиль, що котяться головною алеєю, вдаряючи в шлюзи вихідних воріт і заспокоюючись в затишній лагуні Театру Естради.

Є велика насолода у тому, щоб слухати музику людських хвиль, спостерігати обличчя й по одній рисці якогось намагались уявити собі всю складну гаму якостей особи, яку лише мить одну бачив і може вже не побачиш ніколи.

Коли прозорим вечором я йду тихою вулицею Харкова, п'ю вечірню радість високих кам'яниць, вгорі ще осяяних промінням зниклого сонця; коли в таку хвилину проїздить трамвай шматуючи урочисту тишу грюкотом коліс; коли я бачу в трамвайнім вікні схилену голову зажуреної дівчини, безмежна печаль сповнює мене, ніби від мене кудись, разом з трамваем, що увозить дівчину, віддаляється частка мого серця... Хто вона? Чому журюю оповито її біле обличчя? Чому очі розгублено шукають чогось... може когось? Де він? Тисячі запитань виникають у мене, а дівчини вже давно немає, а дівчина уже далеко, а дівчина і незнає, що повезла з собою шматочок мого серця... Так, на короткому своєму шляху, по шматочку, я розгубив своє серце, але все, що лишилося від нього, товаришко, належить вам. Чи пригадуєте ви залізнич и висип за глухим садом у глухому провінціальному містечку, краєвид на ріку, на зажурену діброву й мої закохані поезії? Я певен, ви

Л. Первомайський

пам'ятаєте їх, бо писалися вони не на замовлення редакції й хоч подекуди слабують недоречностями в метриці та римовці,— я мав за них гонорару більше ніж по п'ятидесяти копійок за рядок...

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Так, товаришко, я маю вас, як друга і радніший з того мабуть більше ніж Джон Пірпонт Морган старший зі своїх мільйонів. На правду кажучи мільйони заважають йому. Жити під вічною загрозою позбутися їх, тремтіти за них і бути певним в одночас, що все-таки настане одна з побідничих революцій і виконає своє гасло „грабуї награвоване“ — жити так може лише така стара мавпа, як Морган.

Ах, скільки прекрасних будинків можна було б побудувати на його мільйони! В кожному будинку був би прекрасний управбуд, не розтратник і злодій, а чесна людина. Він вивішував би правила внутрішнього розпорядку на дверях будинку, як Лютер свої знамениті тези на дверях собору в Віттенберзі.

О, Лютер! О, тези! О, управбуд! О, правила внутрішнього розпорядку!

Через ті правила в будинках по між мешканцями виникали б війни та сварки, достеменно середньовічні релігійні зрушення в мініятюрі, на загальній кухні шумувало б кільканадцять примусів і...

...нарешті, товаришко, я знов повертаюся до примуса, про якого забув слухаючи наївного старого вальса, що нагадав мені про кохання Фредерика Шопена до Марії Водзинської. Колись іншим разом я розповім вам про це кохання, але не зараз.

Уявіть мій жах, моє здивовання, коли в найдальшому кутку саду я наштовхнувся на таке видовисько: не менш як п'ятнадцять примусів шуміло на галявинці. На кожному з них стояв чи то чайник, чи то сковородка й усі вони розмовляли про... літературу. Мій примус теж був між ними. Забачивши мене він одним духом просвістив довгу тираду на тему „всі шляхи ведуть до Риму“ й закінчив її, як і всі свої виступи професійним рефреном:

Primus,
Secunda,
terza
Як ваше серце?

Зустрівшись з моїм примусом сам на сам, я звичайно ж або втік би, або розтросив би його на дрібненькі кавалочки, але тут були цілі збори й до того ж темою зборів була література - жінка мені досить знайома, але не досить прихильна до мене...

Я залишився.

Ваші очі не обдурили вас. Саме так і написано кількома рядками вище, де я порівнюю літературу з жінкою. Так, література, — жінка, і, як і кожна жінка, вона має свої примхи. Вона може любити товстошкірого вусатого брандмейстера і з призирством дивитися на стрункого юнака, що немає вусів, але має талант, щире завзяте серце, готовність зофірувати собою на честь своєї дами й нічого позатим. О, брандмейстери! Вони як жінок обдурюють і літературу. Вони нацьковують напівдурацьких рецензентів на палких юнаків, лише б позбутися конкурентів та претендентів на свою коханку... О, брандмейстери. Вони не розуміють, що кожний юнак з охотою віддав би їм пишний стан, і малинові губи, і стопудові ноги, й туго набиту кешеню літератури, собі лишивши лише червоне серце її, маленьке, живе, червоне серце літератури!

Між іншим „стопудові ноги“ не стилістичний огріх. Не один юнак уже загинув і не один ще загине під важкою стопою своєї прекрасної дами, бо вона ходить в брандмейстерських чоботях.

О, ви, молоді! селяки! шахтарі! інтелігенти! службовці! не пишть поезій, поем, оповідань, повістів та романів. Все одно, це не дасть вам нічого крім розлиття жовчі та права обідати в Будинку Літератури, серед бухгалтерів та рахівників „Радянського Села“ в близькому сусідстві з постаттю вельмиповажаного керовника цього видавництва постаттю, що наче зійшла з малюнку Георга Гроса.

Будьте певні, ви! молоді! селяки! шахтарі! інтелігенти! службовці! краще бути асенізатором, ніж читати рецензії Полторацького. Краще сидіти двадцять один день на курячих яйцях і не вилупити жодного курчати, ніж що-дня доводити в конторах видавництв, що ти, боронь боже, не верблюд і що „циплянок тоже хочет жить“...

О, ви! — і т. д.

Це я пишу не для того, щоб застрашати вас. Навпаки, це я пишу для того, щоб підбадьорити вас, щоб вказати на дрібничкові перепони на шляху до серця прекрасної дами — літератури. О, я прекрасно знаю вас, о, ви! молоді! селяки! шахтарі і т. д. Без перепон, без труднощів, що за шлях? Чи згодились би ви піти таким шляхом? Беру на себе сміливість і від ім'я багатомільйонових мас відповідаю: ні, не згодились би! Нам треба шляхів з бар'ерами, з труднощами, з проваллями й кручами, ми мусимо приходити до мети з переламаними ногами й ребрами, на милицях, з оббинтованою головою...

Алярм!

Л. Первомайський

Прить напролом, беріть бар'єри, збирайтесь до кручі, збивайте з ніг товстих брендмейстерів і тонких кондитерів од літератури...

Оце вам мій заповіт, хоч я ще не Тарас Григорович Шевченко і не збираюсь вмирати...

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

О, ні, я ще не збираюсь вмирати...

Та прийде час і сум оповине моє серце, журба прозорими краплями почне падати з моїх ясних очей, з'явиться жаль до друзів яких не було, зненависть до ворогів, які могли б бути й тоді піду я до крамниці спортивного товариства „Динамо“ на майдані Рози Люксембург і куплю пістолет „монте-кристо“, або пообідаю в цербкоопівській їдальні. В тому чи іншому випадку, мій холодний труп знайдуть десь під парканом. Спочатку звернуть на нього увагу харківські безпритульні. Вони зтягнуть ботинки й штани й кальсони, піджак і сорочку й галстук, позичений у знайомого літератора, і залишиться він, мій труп, лежати голяком, в одних лише продраних на п'ятах панчохах, підтримуваних патентованими закордонними гумами, що виробляються на Заїківській вулиці, число будинку в оголошенні не проставлено. Потім на трупа нашттовхнеться міліція. Репортер „Вечірнього Радіо“ заробить карбованця на п'яти рядках у рубриці кримінальної хроніки. Викличуть собаку — найду. Вона обнюхає звесь Харків і в катакомбах під вокзалом, обгавкає трьох безпритульних. Безпритульних заберуть у катадажку, а мій труп поховають на Холодногорському кладовищі, де я любив вечорами сидіти на чийсь могилі, думати про невідомих людей там похованих і складати пісні, єдині в світі, найпрекрасніші, наймузичніші... на жаль світ не почув моїх мелодій. А може й на щастя... Мене поховають і на тимчасовому пам'ятникові, який потім буде стояти триста тридцять три роки три місяці й три дні,— напишуть:

Тут покоїться тіло неспокітного українського письменника Л. Первомайського став жертвою трагічного випадку спи спокійно дорогий товаришу твоїх заповітів ми не забудемо.

Звичайно ж, не обійдеться без граматичних помилок, бо жоден коректор не прийде перевірити напису (ах, як не люблять мене коректори!), а без коректора український письменник помилки не уникне...

Романтичні зустрічі

Так буде написано на тимчасовому пам'ятнику, так приблизно писатимуть в некрологах. Може ще мій друг Антін Шмигельський напише, що по небіжчику лишилася жінка з малою дитиною, що він, небіжчик, любив український борщ та єврейську фаршировану рибу, погано грав у волейбол, але подавав надії...

Та все це буде неправдою. Не так треба буде писати й говорити. Треба буде написати одну коротеньку фразу замість довгих некрологів і цієї фрази буде досить :

Його згубив Полторацький
та інші півдурацькі рецен-
зенти.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Але звернімось до примусів, товаришко.

Вони стояли гуртком на галявинці й на кожному з них шумував чи то чайник, чи то сковородка. Безперечно, це були офіційні збори, а не випадкове збіговисько. Головував середнього розміру Primus № 5 s:og maqe in Sveqen. На ньому трохи не плавився від жару нікельовий кавник. Час од часу Primus № 5 починав голосніше шуміти. Це мусило значити, що він незадоволений зі слів чергового промовця.

— Друже, — сказав він одному. — Я позбавлю вас слова, коли ви так чемно будете говорити. Що це за промова? Жодного гострого виразу, жодної лайки... Ви навіть не підвищуєте тону, чорт вас забери!

— Але чемність це ознака культурности, — спробував заперечити промовець.

— Плювать! — крикнув голова і кавник на ньому підскочив брязнувши кришкою. — Чемність годиться для старичків, неповнолітніх та для пролетарських письменників...

— Браво! Браво! — заторохтіли сковородками збори. — Геть Чемність. Хай живе нахабство!

— Хай живе нахабство! — ніяково підхопив переляканий промовець. — Я власне це саме й доводив тільки в більш пристойній формі... Але „слухаю пана“, мовляв один герой у Саві Чалому. — Не треба ні форми, ні пристойности! Вибачте...

— Не треба вибачатись! Що ви плутаєте? Ви мабуть начиталися оповідань Слісаренка і вам запаморочило голову? — загремів голова пускаючи довгі роги голубого полум'я з головки. — Ваш час вийшов... Котіться!

— Але прошу вас... Я ж мушу закінчити... Мусить же бути елементарна ввічливість поміж нами...

Л. Первомайський

— Геть! Годі! Годі!

Найбільше шумів мій примус. Він дзигною кружляв по галявинці, давно уже звільнившись від сковородки, яку тепер вилизував безпритульний собака.

— Слово маю я! — виринуло нараз з загального шуму. Кричав величезний примус, який видимо користувався повагою й авторитетом серед своїх однокашників.

— Залишаючи на інший час докладне обґрунтування теорії нахабства, — почав він, — я хочу цим разом сказати кілька слів саме про те, чого так невдало торкнувся в своїй промові попередній оратор. Товариші! Наш час, як це вам мусить бути відомим, є добою тимчасового замирення на фронті міжнародньої класової боротьби. Але боротьба ця так чи інак знову розпочнеться. Ми не мусимо сидіти склавши руки! Пройшов час чемности та ввічливости, що за них розпинався попередній оратор. Примус не мусить загаснути! Примус мусить вести боротьбу, чадом отруюючи повітря, розкладаючи відомий вам табор! І чим гостріше, чим нахабіше тим краще. . . Ми оголошуємо газават! До зброї, примуси! Новітнім „Sturm und Drang“ом“ кидайтеся на ворога! Завойовуйте позиції, громіть пролетарське кодро, смажте котлети з молодих піонерів та комсомольців. . . гаррр, гаррр - гав!

— Га - за - ват! — разом вигукнули збори.

— Газават! — віддалося луною в моєму серці й я здригнувся.

— Газават! — зашелестіло злякано листя дерев.

— Газават! — гавкнув собака, кидаючи лизати сковородку.

— Газават! — ударив вітер у блідий диск місяця, наче у срібний гонг.

— Газават! Газават! Газават! — зашуміло, закричало, затохтіло усе довкола.

— Газават, достойні примуси! — вигукнув новий промовець. — Ви забуваєте про літературу? Це теж ділянка, до якої слід прикласти руку! Пишіть книжки, розв'язуйте статеву проблему, втручайтеся в справу виховання молоді, нарешті й найголовніше: захоплюйте в свої руки критику та бібліографію. . . Пишіть статті, огляди та рецензії, плюйтеся, бийтеся, лайтеся, гатіть себе кулаками в груди, кричіть на перехрестях „Література в небезпеці“ — збирайте натовпи й у сумотні витягайте годинники з жилеток. . . Я скінчив, о, примуси!

(Грім оплесків. Промовець почервонівши від задоволення звільняє місце для іншого. Цей інший — ніхто інший, як мій переслідувач. Він нахабно дивиться на мене, мовчить з півхвилини й лише потому починає, вказуючи на мене зіпсованим пальцем смоку):

Романтичні зустрічі

— Товариші та браття! Он у сутені дерев причаївся наш ворог, товариші та браття! Він причаївся в сутені дерев, товариші та браття, не просто так собі... саме навпаки причаївся він у сутені дерев, товариші та браття! Йому двадцять один рік, товариші та браття! Він шпигун з ворожого табору! Він пише оповідання й повісти й уявить (!) присвячує їх своїм друзям... Ми не можемо цього припустити! Ми не можемо припустити, щоб він писав оповідання й повісти, а тим паче присвячував їх своїм друзям. Він ще дуже молодий для того, щоб мати друзів, а значить і для того, щоб писати оповідання й повісті. Газават! — кричу я. — Газават! Тисячу разів правий наш дорогоцінний літературний примус О. Полторацький, написавши про нього те, що ви читали в „Пролетарській правді“... гаррррр - гав!

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

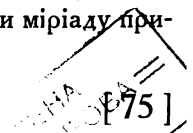
Мені нічого критися перед вами, товаришко, я досить таки перелякався... Та і не лише я: місяць у небі тремтів з переляку, поет Ерунда - Ерунденко написав новий вірш, Слісаренко повернувся з відпуску, видавництво „РУХ“ випустило без назви книжку порнографічних оповідань письменника з тваринним прізвищем... Переполох стався в природі й суспільстві. Можна було думати, що Японію трусить чергове тряса, а це ж лише харківські примуси галасували, калатаючи в чайники та сковородки.

— Тікати! — майнула думка у моєму мозкові й я ганебно втік.

„Гарун бежал быстрее лани, быстрее чем заяц от орла“, пан маршалок Пілсудський вихрем мчав від Києва до Варшави, але я встановив рекорд; я летів так швидко, як тільки швидко може летіти письменник переслідуваний рецензентами... Куди? Даремно я витрачав сили! Мені нікуди було сховатись, весь світ заповнили примуси, великі, маленькі, зовсім великі й неймовірно малі, завбільшки з малярійного комаря (anophelles), а то і ще менше. Куди не кидався я, куди не приносив мене геній втечі — всюди були вони. В театрах, у пивницях, у громадських чепурнях, у кінематографах, біліардних, спортивних клубах, у трамвайних вагонах у кав'ярнях, університетах, професійних спілках, крамницях цербкоопу, на вокзалі... Куди сховатись? де найти спокій? „Укрийте мене, укрийте“...

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Я маю надію, що ви не будете обвинувачувати мене у малодушності, товаришко. Справді, що я міг зробити проти міріаду примусив, сам, один, без чієї - небудь підтримки?

Л. Первомайський

Я блукав по місту, що - хвилини озираючись боязко, що хвилини ховаючись в темних провулках, я блукав по місту, бо примуси переслідували мене, примуси переслідували мене, а разом з ними любов Фредерика Шопена до Марії Водзинської...

„Марії було дев'ятнадцять років. В їхній родині була домішка італійської крові — через Орсеті, що прибули до Польщі з Мілану з Бона Сфорца, нареченою одного з останніх королів династії Ягелонів; ця домішка позначилася на Марії величезними чорними очима, жвавістю темпераменту, темним кольором волосся, пухкими вустами й „невимовною нігою усмішки“, мовляв один поет. Одні знаходили її некрасивою, інші — чарівною. Пояснюється це тим, що вражіння, яке справляло — це напівслав'янське, напівфлорентійське, личко, залежало цілком від її настрою. „Смаглява дочка Евтерпи“ — кликав її принц Наполеон, який любив слухати її гру на роялі, пихкаючи цигарою в будинку на площі Сент Антуан. Марія мала цілу низку невеликих талантів: грала на роялі, співала, компанувала, вишивала, малювала, не бажаючи чи не вміючи зупинитись на чому небудь одному. Але більш усього вона покорила особливою принадиною всієї своєї істоти, своїм жвавим, жагучим темпераментом. В чотирнадцять років вона вже викликала палку жагу. Вона охоче користувалась своїм впливом на чоловіків, щоб порушувати їх спокій своїм кокетуванням...

„Шопен приїздить до Дрездену. Зустрічається з Марією. Вона скорила його. Він любить її. Не дивлячись на те, що він уже двічі відвідував це місто, Дрезден здається йому зовсім незнайомим...

„Фредерик та Марія гуляють ранками, сповнені щасливою меланхолією.

„Вони йдуть на терасу Брюль помилуватись Ельбою, сідають в тіні каштанових дерев Гросгартена, проводять години в екстазі перед Мадонною Рафаеля в музеї Цвінгера.

... „На столі стояв букет троянд. Вона узяла одну з них і подала Шопену. На дзвіниці Фрауенкірхе пробило дванадцять ударів. Шопен стояв перед нею, ніби зкутий, блідий... Можливо, він думав про те, що яким би повним не здавалося майбутнє, все-таки кожне розтавання подібне до смерті... Він сів до роялю й зіграв вальса, виливши в мелодіях муки своєї самотності“...

Вона подарувала йому альбом для того, щоб він заносив до нього свої музичні думки. Він одержував листи від неї... Гі де Пурталес каже, що пишучи їх Марія ніби виконувала заданий урок.

„Цілий рік альбом пролежав нерозкритим. Шопен казав: „Я не міг би написати в ньому жодного рядка, навіть коли б просидів над ним сто років“. Тепер він міг писати, бо зрозумів, що

Романтичні зустрічі

Марія більше його не любить. Він написав на першій сторінці: *Lento con gran espressione* та вісім романсів на слова Вітвицького та Мицкевича...

„Невідомо чого не вистарчало цій молодій особі: розуму чи серця. До тогож це не має ніякого значіння. Справжнє кохання не є долею всякої молоденької дівчини. Так само щастя не призначене для виключних людей. „Може ми заслуговуємо на щось більше ніж щастя, говорив Ліст...

... „Шопен зібрав записочки Марії Водзинської, склав їх у конверт разом з дрезденською трояндою й написав на конверті польською мовою „*moja biéda*“. Після його смерті знайшли цей маленький пакуночок, перев'язаний стрічкою“.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Оце й усе, що я можу вам розказати про їхнє кохання. Я навіть не знаю ім'я чоловіка, яким себе на все життя забезпечила Марія Водзинська. Та й яке мені діло до цього? Яке мені діло до Шопена, до його нещасного кохання? Запевняю вас, ніякого... Це просто літературний прийом. Мені треба було довести, що й я щось читав і щось знаю, що і в мене є високі почуття, бо хто ж цікавиться автором, в якого високих почуттів немає, який не може сипнути десятком цитат з непрочитаного твору?.. Так, товаришко, ніхто не цікавиться автором, який описує буденне життя, буденних людей і буденні людські справи. Людина шукає романтики, людину вабить романтика незнаного... І Хвильовий тому романтик, тому він любить Іспанію, „що вона далека, тому, що я (М. Хвильовий К. П.) фантаст, тому що я пізнав і кохаю город не так як інші тому що город — це Сервантес Сааведра Магуель де, тому що в битві при Лепанто, тому що в полон до Алжирських пиратів“...

Продовжую в тому ж дусі:

„... тому що на дворі йде дощ, тому що Періодсектор ДВУ не платить гонорару, тому що нудно, тому що сумно, тому що Харків стоїть на Лопані, а не на Дніпрі, тому що Дніпро тече в Чорне море, а не навпаки“... От чому Хвильовий і кожна людина романтик... Примус — це не романтика, бо примус річ відома і корисна, примусом користується безліч людей, і влаштування, конструкція примуса відомі кожному... Але Кветцалькоатль та Радіо — це романтика. Кветоалькоатль тому, що ви вперше чуєте це ім'я, а Радіо тому, що ви не можете збагнути таємниці електричних хвиль, і ні Кветцалькоатля ні електричних хвиль ніколи не побачите. Чомусь мені здається, що коли б товариш Хвильовий пожив в Іспанії, він не був би романтиком...

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Знов таки: для чого, думаете, я заговорив про романтиків і про Хвильового? Тільки для того, щоб сказати: я не романтик. Я не несусь у невідоме, не рвуся у небо на стовісімнадцятий поверх хмародряпу поезії, мені досить місця на моїй землі, досить місця і досить поетичного матеріалу. Я з більшою охотою й з більшим задоволенням буду шукати його у читальні робітничого клубу, на харківськiм вокзалі, в ливарнім цеху машинобудівельного заводу, чи в родинному житті Тихона Амосовича Скорути та Марії Бондаренкової, ніж носитимусь думками в надхмарних високостях, куди при моєму хорому серці без ліфта не дістатися. О, ні, я не романтик, товаришко, і не фантаст, але те, що трапляється зі мною за останні дні, переходить межі реального...

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Коли, стомлений втечею, я наближався додому, спокій і тиша панували в моєму серці. Була місячна ніч, і будинки виделками радіо-антен намагалися підхопити місячний блин, а він глузливою посмішкою відповідав на їхню зухвалість. Десь хрипко брехали собаки й тому думалось про провінцію. В провінції вночі брешуть собаки, підвівши до місяця гострі морди, брешуть собаки так собі, з тоски, як Маланюк пише свої поезії... Ах, милий пане! Нащо витрачати час і папір, нащо псувати нерви собі й своїм однодумцям, коли ви сами признаєтесь, що

життя біжить необориме
Під гураганом лютих злив?

Дуже пізно, але все-таки ви констатуєте, що вже „хитаєтесь безсило“ і що блідости вашого, відкормленого на дефінзівівських хлібах, лица не криє шолом істеричної мужності. Ви й сами знаєте, що вам „випало загаснути забутим“, до чого ж тоді ваші істеричні послання? Кого ви кличете і куди? Безсиле месіянство... Вам немає шляхів! Взивайте до болю стискуючи кулаки, зі слізьми в пропитім по шинках голосі, до Христа і Мусоліні, бо ж в діяннях цього останнього ви бачите

апокаліпс тих пророків,
Що поведуть в останній штурм?

Вам нічого не допоможе... Може дістанете десь чергову субсидію, але колись і субсидії давати перестануть... Ех, ви, пророк!

РОЗІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Я дуже здивувався помітивши вогонь в своєму вікні. Скільки мені було відомо, крім мене нікого в помешканні не мусило бути на той час... Я ж був на дворі, під вікном. Хто ж це хазяйнував у моїй кімнаті? Може злодії? Така думка, признатися, з'явилася в мене одразу ж, але потому, я лише всміхнувся: що їм брати в моїй кімнаті? Грошей у мене немає, одержі коштовної також, поет я ще не настільки визначний, щоб викрадати в мене рукописи. Але обережність ніколи не завадить. Я попрохав сусідів стояти під вікном, а сам тримтючи пішов одмикати двері... Дивна річ! Вони зовсім не були замкнені. Я вільно зайшов до кімнати й ніхто не сказав мені: руки вгору!—але те, що побачив я примусило мене затремити.

За моїм трьохногим столом, під котрий замість четвертої ноги було підкладено „Амереканців“ Досвітнього, „Европу на вулкані“ Поліщука, „Недугу“ Плужника, повнезібр ання творів — Слісаренка й інших з десятка два книжок,— за моїм столом сидів над розгорнутою книжкою мій примус... біля нього на підлозі стояла цеберка помий, і, вмочаючи в помий віхтя, він писав рецензію на мою книжку, бо книжка, що лежала перед ним, вийшла з - під мого пера.

— Що ти робиш, негіднику? — крикнув я відчуваючи, що мої кулаки готові одірватися від рук.

— Займаюся науковою працею, — спокійно відповів примус, — проваджу формальний розбір ваших творів... Я думаю, ви не в претенсії?

Він ще мав нахабство глузувати! *Невже ж я не правий був, товаришко, викинувши його у вікно? На мою думку, я ще досить м'ярко розправився з нахабою.

Десь хрипко, як Євген Маланюк, брехали собаки, підвівши гострі морди до місяця... Думалося про життя й смерть, про моє до вас безмежне кохання й про провінцію... Я не спав цілу ніч, приймав бром та валеріянові краплі і, коли ранок прийшов на землю, він здивованими очима подивився на заплаканого поета, що сидів над столом стомлений боротьбою з примусом...

РОЗДІЛ ДВАНADЦЯТИЙ

Заснув я, коли гудки будили робітничий Харків і заклопотані трамваї починали бігати по непробуджених вулицях... Мені снилися радянські установи, бухгалтери з офіційними підборіддями, ордеристи з пальцями, забрудненими в атраменті. Всі вони були до дивного

Л. Первомайський

ввічливі, звертались до мене на „ви“ й навіть по „отчеству“... Який це прекрасний сон був! Я волів би вже зовсім не прокидатися, та дужий стукіт у двері пробудив мене. Коли стукають у двері — мене проймає жах. В цьому відношенні я зовсім не схожий на Іммануїла Канта, котрий завжди зі спокійним і радісним серцем міг крикнути: „Зайдіть“ — коли до нього стукали. Він був твердо переконаний, що за дверима не стоїть кредитор. Я ж завжди переконаний в зворотньому. Так вийшло і на цей раз. Після довгих вагань я одчинив двері, і перед моїми очима з'явилася гостроноса постать прачки.

— Здрастуйте, — як найчемніше привітався я й запропонував їй стільця. — Який чудовий день сьогодні, правда? Я почуваю себе сьогодні прекрасно, сеньйоре! А ви?

Вона подивилась на мене здивовано і грубим басом, що так не пасував до її мініатюрної постати, сказала:

— Киньте дурня валяти... Гроші на бочку!

— О, мадонно! — солодко всміхнувся я. — У вас такий приємний голос, а проте, я не розумію, як це така квולה людина може зламати дурня... Дурні ж бо завжди бувають великі на зріст і володіють мистецтвом боксу бездоганно. Як на приклад можу вказати, мадонно, на англійський парламент. Коли ж не вірите — можу послатися на Арістотеля, Праксителя, Макіявелі, Леонардо да-Вінчі, Анатолія Франса, Геродота, Муція Сцевслу, Папу Лева XIII, Мішле, Гесіода, й т. д.

Всі вони, в тій чи іншій формі, висловлювали цю ж саму думку...

Може вам мало цих авторитетів?

Мадонна мовчала, мов вирізьблена з мармуру.

— Чого ж ви мовчите, Галатейо?

— Гроші на бочку! — глухо вухнула вона, і я відчув у тоні її голоса погрозу.

— Про яку бочку ви говорите? Якщо про Діогену, то я тут не при чому... Тут треба звертатися до міськради з писаною заявою. Так, мовляв, і так: лівий попутник — товариш Діоген, за відсутністю житлової площі живе в бочці... Просимо звернути увагу. Куди дивиться Радянська влада?

Ах, товаришко, я не можу описати вам того, що трапалося далі. Надто бо це вже неприємно і не естетично вийшло. Коротко, не описуючи деталей боротьби, перехожу до висновків: затуляючись ковдрою, я гнався по сходах за прачкою, вона ж войовниче вигукувала, розмахуючи моїми першими й останніми шевіотовими штанами, як прапором...

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Товаришко, напишіть листа з подякою Миколі Мотузці.

Проходючи повз моє вікно, він помітив мій сумний вигляд і запитав:

— Що з вами, друже? Чергова рецензія? В „Молодняку“ чи в „Пролетарській правді“?

Я пояснив йому.

— Ну, цьому горю легко зарадити...

І дійсно, за півгодини я вже гордо походжав перед вікнами прачки в нових штанях. Можу навіть признатися вам по секрету, одного разу прачка одвернулася й поки вона стояла до мене спиною я показав їй язика...

Обідав я в Будинку Літератури, там же грав у волейбола і лише над вечір пішов додому...

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Вулиці були по святковому прибрані прапорами й різнокольоровими ліхтариками. Натовп співав пісень. На майдані біля Округонкому молодь танцювала під звуки вальсів, фокстротів та мазурок, що їх передавала радіо-станція Наркомосвіти УСРР на хвилі 477 метрів. В театри не пускали по контромаркам, вимагаючи купованих білетів. „Вечірнє Радіо“ не надрукувало статті Гельфандбейна про чергове число „Гарт“. Взагалі почувалося свято. В громадській книгозбірні за день прибавилось 6892 абонента. В книгозбірнях профспілкових клубів з'явилися в достатній кількості українські книжки. Попит на них становив 89%. Я не міг зрозуміти в чому справа, аж поки не побачив великого електричного плакату на майдані Рози. „Увага до літератури“ — кричав плакат безліччю лампочок пофарбованих в різні кольори. Чудово! Як це хороше! Я не міг знайти слів у ту хвилину, щоб висловити своє захоплення. Хтось невідомий так знаменито агітував за літератури, навіть, без попереднього на те прохання літераторів. Небувале явище! „Що робиться, що робиться на безбожному світі!“ — як ще не кричать продавці газет на харківських вулицях.

Та радість моя, як і завжди, була швидко минуча.

Зачулися звуки оркестри. Вони ставали все чутнішими й чутнішими, наближаючись відкілясь з Москалівки. Але ось і оркестра з'явилася виринувши з-за рогу, Зупинилися трамваї. Таксі сором'язливо понурили очі ліхтарів. Через майдан Рози проходила дивоглядна процесія. В такт машеруючи ступала по бруку добра тисяча

Л. Первомайський

примусів. Кожен з них войовниче шумував, намагався перешумувати своїх товаришів, а разом це створювало дику музику, найкакофонічнішу симфонію в світі. Навіть найкращий джаз-банд не зміг би з ними конкурувати. Спереду процесії на двох тонких жердинках колихався плакат:

БУЛО Б КОРИТО, А СВИНІ ЗНАЙДУТЬСЯ

прочитав я, і мені стало ясно, що процесія ця — демонстрація рецензентів.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

Я знаю, що у вас добре серце, товаришко. Ви неодмінно запитаєте мене: Невже ж усе, що я написав стосується до всіх без винятку рецензентів? Відповім вам, щоб удруге не губити дорогоцінного часу. Написане мною стосується не до всіх рецензентів. Ці новітні Содом і Гомора тим і відрізняються від стародревніх, що в них є поміж безліччю грішників, кілька праведників... Але Содом та Гомора мусять бути зруйнованими. Нам обридло вже лягати на прокрустове ложе журнальної критики, де кожний прокруст чи-то відрізає нам ноги, чи-то витягує їх з сугубів, дивлячись по тому, який в нього смак і яке в нього ліжко. Погодьтеся зі мною, товаришко, це не так уже й приємно. Але не будемо про це говорити. Не будемо говорити про літературу, критику та бібліографію, годі вже про рецензентів, асенізаторів про Маланюка та Полторацького... Північний бігун заліг в моєму серцеві й сотні мерзотних Нобіле намагаються розкрити його холодну таємницю. Їм не пощастить, як і їхньому хороброму патрону... Поговоримо краще про весну, про квіти, про житлоплощу для літераторів, про закордонні командировки, підвищені гонорари, про зелену провінцію, про радість життя, бо я ніколи не кінчу самогубством, в усякому разі, на злість усім Полторацьким, напишу ще кілька книжок і всі присвячу їх вам, товаришко! Отже — геть сум і зажуру. Давайте співати. Тра - ла - ла ... тра - ла - ла - ла ...

ЕПІЛОГ

Постать в просторому плащі, в м'ягкому капелюші, з - під якого вибивалися пасма довгого волосся, схопила мене за горло і люто прохрипіла :

— Мерзотнику! Як ти смієш так нахабно обкрадати мерців? Тобі мало було вкрасти в мене загальну композицію, ти береш навіть окремі вислови? Що ти відповідатимеш мені? Хіба останнє „тра - ла - ла“ ти вихопив не з моєї „Книги Le Grand“ ?

Романтичні зустрічі

Мені одразу стало ясно, з ким маю я справу.

— Громадянине Гайне! — задихаючись крикнув я.— А Івану Сенченкові можна? Він цілу „Подорож до Чернограду“, на взірць вашої „Подорожі на Гарц“, написав... Чом ви йому нічого не скажете? Ви, мабуть, не читали Вапліте? Можу вам дати, в мене є зайвий примірник...

Похмурий Гайнріх прийняв залізу руку з мого горла.

— І Сенченко теж? — прошепотів він. Боже мій, до чого я дожився... А ти, хлопче, що тебе привело на мою стежку?

— Я підняв зброю, що лежала іржавіючи на кальному шляху літератури... Ви мусите пробачити мені, громадянине Гайне!

Генріх мовчав гортаючись у просторий плащ.

— Чому ви мовчите? — насмілився я продовжувати.— Я не думаю, щоб ви забували власні слова...

Він здригнувся.

— Які?

І я процитував йому ледве стримуючи хвилювання:

Не встати з мертвих мертвим

І тільки живі живуть...

Він подав мені руку й за хвилину зник непомітно, як і з'явився...

Я стояв сумний і розгублений. Було тихо довкола і здавалось, повітря бренило мелодією „невиплаканої сльози“... Ви певно теж відчували це, товаришко? „В цьому власне і полягає вся суть, власне кажучи, катастрофа“. Але про Генріха Гайне і про „невиплакану сльозу“ іншим разом.

10 вересня, 1928 р.

Харків